

II. Vnitřní kompas

Tematický celek se skládá ze tří setkání, jejichž cílem je rozvinout v dětech přirozené základy mravního rozhodování. Děti se setkají s pojmy jako svědomí a rozhodnutí a dostanou možnost reflektovat si motivaci svého rozhodnutí včetně schopnosti nést za důsledky svého jednání odpovědnost. Děti jsou citlivě vedeny k poznání, že mravní rozhodnutí neznamená jen poslechnutí autority nebo zvažování vnějších podmínek, ale je vyjádřením vnitřního postoje, které má v křesťanském kontextu zcela určitý přístup ke světu a k člověku, jak je pojmenován v tématech 8.1.7 a 8.1.8.

Principy mravního rozhodování respektují přirozený vývoj mravního úsudku (Jean Piaget, Lawrence Kohlberg nebo Fritz Oser) a základní teologická východiska. Svědomí chápeme jako zvláštní projev Boží přítomnosti v nitru každého člověka, i když „hlas svědomí“ nelze ztotožňovat bezprostředně s hlasem Božím. Bůh však každého člověka „darem svědomí“ oslovuje a uschopňuje ke správné odpovědi a zodpovědnosti. Člověk je volán k tomu, aby v sobě uskutečnil Boží obraz, k němuž byl zrozen. Má-li být svědomí správnou orientací k rozhodování, má každý člověk povinnost je formovat.

Tematický celek vytváří základ k učivu o Desateru (8.4), k zacházení s vinou a k hlubšímu pochopení svátosti smíření (8.5).

9. Svědomí a odpovědnost

Téma setkání:

Děti se zamýšlejí nad významem jevu nazývaného svědomí a pomocí příběhů otevírajících volbu mezi dobrem a zlem přemýšlejí o důsledcích svého jednání vůči sobě, světu a druhým lidem. Svědomí je chápáno jako vnitřní síla, která vede soudy člověka o tom, co sám způsobil nebo co se chystá způsobit, a která navazuje na schopnost uvažovat o sobě samém a „podívat se“ na sebe jinými očima než je pohled vlastního zájmu a prosazování. Svědomí z křesťanského pohledu chápeme jako zvláštní projev Boží přítomnosti v nitru každého člověka.

Vzdělávací oblasti a průřezová témata:

Člověk a společnost: výchova k občanství – vnitřní svět člověka; OSV – vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spravedlivost, dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.

Cíle setkání:

Děti si mají analyzovat vztah mezi vlastním svědomím a situacemi, kdy se rozhodují pro mravně dobrý nebo špatný čin.

Děti mají umět vyjádřit odpovědnost za svá mravní rozhodnutí vzhledem k sobě, ke druhým lidem a ke světu.

METODICKÝ POSTUP

1. Úvodní činnosti

*** Co je to svědomí**

Cíl: Děti si mají odpovědět na otázku, co pro ně znamená mít svědomí, a svůj názor si mají dát do souvislostí s míněním svých spolužáků, příp. toho, co se o svědomí aktuálně říká, píše nebo zpívá.

Pomůcky: pracovní listy, arch papíru, fixy

Svědění a slova příbuzná

Na tabuli napíšeme slovo SVĚDOMÍ a budeme tvořit co nejvíce příbuzných slov od stejného slovního základu, např. svědek, vysvědčení, vědomí, bezvědomí, vědomost, svědectví apod. Vybereme pět slov, která jsou slovu svědomí významově nejpodobnější.

Anglicky a francouzsky se svědomí řekne conscience. Pochází z latinského conscientia a znamená zároveň i vědomí. Také české slovo svědomí má slovo vědomí v sobě obsažené.

Děti mohou ve svých úvahách pokračovat a doplňovat větu: Svědomí je vědomí... viny, sebe sama, hranic, důsledků, odpovědnosti, trestu apod.

Brainstorming

Děti mohou vyslovit, co je v souvislosti se slovem SVĚDOMÍ napadne. Mohou hlasovat o tom, zda souhlasí nebo nesouhlasí s následujícími otázkami:

- Existuje svědomí?
- Je to něco, čím se máme řídit, nebo je to jen výplod našeho rozumu nebo našich pocitů?

Odpovědi na tyto otázky jsou motivační a nehodnotíme je. Sdělíme dětem, že odpovědi na ně budeme hledat v následujících hodinách.

O svědomí se říká, píše, zpívá...

Rozdáme dětem pracovní listy, na kterých jsou výroky a texty různých lidí, kteří se snažili vystihnout, co je to svědomí. Děti si je přečtou, vyberou z nich ty, se kterými souhlasí, nebo je mohou očíslovat v pořadí, jak jim rozumí. Mohou se také pokusit vlastní výrok o svědomí zformulovat.

2. Vlastní téma

* Jednoduchá rozhodnutí?

Cíl: Děti si mají pomoci práce s morálními dilematy, příp. pomocí jednoduché grafické hry uvědomit nutnost rozhodovat se i v situacích, které jsou nejednoznačné, a učit se, jak dělat maximum pro nejhodnější volbu.

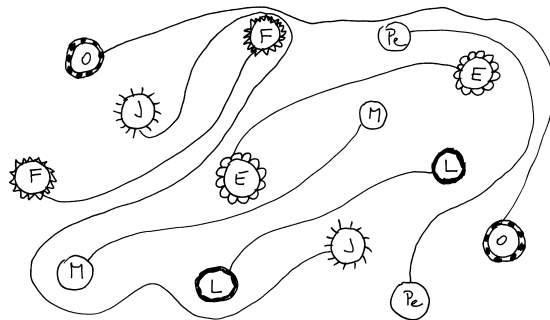
Pomůcky: pracovní listy, příp. fotografie

Rozhodování je složitým komplexem mnoha vlivů a příčin. Je aktivním jednáním, které se obvykle děje po zvážení hodnot. Hodnoty, které člověk v dané chvíli zvažuje, jsou rozhodující a mají největší vliv. V situacích, kdy se hodnoty navzájem vylučují, nebo se střetávají, stávají se pro nás nejednoznačnými a také samotné rozhodování bývá těžké.

Budeme společně přemýšlet nad některými konkrétními situacemi a diskutovat s dětmi o jejich řešení.

Menší zlo

Každé dítě nakreslí na tabuli nebo na velký arch papíru dva body a označí je počátečními písmeny svého jména. Pak budou děti přistupovat k tabuli jeden po druhém ve stejném pořadí a pokusí se spojit své dva body libovolně klikatou čarou tak, aby nikomu nezkřížily cestu nebo aby se jiné čáry nebo jiného bodu nedotkly. Pokud není jiná možnost, musí se rozhodnout, kterému kamarádovi čáru přetnou, koho „se dotknou“. Aby to nebylo na začátku příliš jednoduché, můžeme první libovolně klikatou čáru udělat sami.

Když jsem svědkem

Zvažujeme následující situace a hledáme řešení:

Najdeš peněženku a v ní doklady a 3000 korun.

Zaslechl(a) jsi rozhovor o tom, jak spolužák ze třídy koupil marihuanu.

Veronika váží 80 kg a spolužačky si ji prohlížejí v šatnách před tělocvikem a posmívají se jí.

Prodavačka u pokladny ti vrátila o padesát korun víc.

Morální dilema

Morální dilema je příběh popisující situaci, ve které se střetávají různé, mnohdy i pozitivní hodnoty. Řešení je záměrně nejednoznačné a příběh má otevřený konec. Cílem práce s morálními dilematy není dobrat se jednoho jistého řešení, ale učit se přemýšlet o zodpovědnosti za určité jednání a nést jeho důsledky. Děti se ve vhodně vedené diskusi učí formulovat a prezentovat své argumenty a východiska, pojmenovávat své pozice a navzájem je porovnávat, formulovat obecně platné normy a odkrývat konflikty hodnot, pojmenovat vlastní motivaci a hodnoty, tolerovat pluralitu různých pozic a zájmů a cvičit komunikaci, jednat kooperativně a s dlouhodobým cílem. Doporučený postup práce s textem:

Seznámení s příběhem

- Prezentace příběhu a kontrola porozumění textu
- Věcné doplnění informací a upřesnění postojů jednotlivých postav

První setkání s příběhem

- Vyslovení spontánních reakcí
- Zdůvodňování svých východisek a hodnot

Práce ve skupinách

- Diskuse o hodnotách, které se dostaly do konfliktu, a formulace stanovisek

Prezentace a argumentace

- Prezentace svých stanovisek
- Diskuse o hodnotách, které se dostaly do konfliktu

Rozdáme dětem pracovní listy a vybereme jeden z následujících příběhů:

„Ty jsi dnes nějaká zamlklá,“ říká otec při obědě. Věrka nejasně odpoví. Po obědě rychle zmizí do svého pokoje. Chce být sama. Má před sebou jasně své prožitky. Před čtrnácti dny přišla do nové školy. Se třemi kamarádkami si hned dobře rozuměla. A právě tyto tři, Zuzka, Eva a Helča, jí vypravovaly bláznivou příhodu: „Představ si, nedávno si každá z nás vzala v kosmetickém oddělení obchodního domu lahvičku voňavky. Bylo to docela jednoduché. Postupně jsme prodavačku zaměstnaly otázkami – pak chmat... Dnes to zkusíme zase. Můžeš jít s námi. Nejsi přece zbabělec, vždyť patříš do naší party!“ Ale Věrka se vymluvila: „Dnes nemohu. Snad příště.“ Věrka ví, že se jí budou její kamarádky ptát brzy zas. Přemýšlí, co by mohla udělat.

Motivační otázky:

- Jaké pro a proti se Věrce honí hlavou? Na čí stranu se zřejmě přidá?
- Jaké hodnoty stojí proti sobě?

Např. Přátelství a čestné jednání.

- Co by jí pomohlo situaci řešit, aby na to nebyla sama?

Např. Ptát se na názory zkušenějších dospělých, starších sourozenců, prarodičů apod.

Co má Lucie dělat?

Lucie má třináct roků. Do jejich města přijede její oblíbená hudební skupina a ona už dlouho šetří. Vydělala si nějaké peníze hlídáním dětí, aby si mohla koupit lístek na koncert. I když by potřebovala spoustu jiných potřebnějších věcí, maminka jí slíbila, že když si na lístek sama našetří, může na koncert jít. Mezitím se Lucii pokazilo kolo. Maminka okamžitě změnila názor a řekla, že Lucie si má za ušetřené peníze dát kolo spravit. Lucie je velmi zklamaná... co má dělat?

Motivační otázky:

- Představ si, že jsi na straně Lucie. Jaká by byla tvoje první spontánní reakce? Co bys řekl(a)? Co bys udělala, příp. co bys určitě neudělal(a)?

Např. Bouchl(a) bych dveřmi. Rozbrečel(a) bych se! Řekl(a) bych matce, ať...

- Představ si, že jsi na místě Luciiny maminky. Přemýšlej o důvodech, proč změnila své rozhodnutí.

Např. Nemá peníze. Ví, že Lucie nutně potřebuje kolo, aby mohla jezdit do školy a nevstávat o půl hodiny dřív. Lucie kolo pokazila neopatrnou jízdou apod.

- Kterým hodnotám mohla dát maminka přednost?

Např. Důslednost. Zdraví.

- Na co by měly dávat maminky pozor, aby si rozuměly s dcerami? Na co by měly dávat pozor dcery, aby si rozuměly s maminkami?

Např. Důvěra, vzájemné respektování, otevřenost apod. Ztráta důvěryhodnosti a nespolehlivost mohou vést k nedůvěře a pochybám.

- Promysli důsledky, co by se mohlo stát, kdyby Lucie neposlechla.

Kdo je horší?

Dva mladí lidé, bratři Karel a Robert se dostali do nesnázi s policií a potřebují co nejrychleji opustit město. Potřebují peníze. Starší Karel přepadl obchod a ukradl 10 000 Kč. Mladší Robert šel za jedním mužem, který byl široko daleko známý svou ochotou a velkorysostí. Vyprávěl mu, že je velmi nemocný a na svou operaci potřebuje půjčit 10 000 Kč. Přitom nemocný nebyl a ani neměl v úmyslu někdy peníze vrátit. I když ho dobrý muž neznal, peníze mu půjčil. Karel i Robert zmizeli, utekli každý s 10 000 korunami v kapse a už je nikdo nikdy neviděl. Kdo z nich byl horší?

Motivační otázky:

- Přemýšlej o důvodech jednání, jakým získal peníze Karel. Jak se dá jeho skutek pojmenovat?
Např. Krádež. Přepadení. Loupež. Apod.
- Přemýšlej o důvodech jednání, jakým získal peníze Robert. Jak se dá jeho skutek pojmenovat?
Např. Podvod. Podraz. Krádež. Apod.
- Jaké mohly být důvody muže, který mu peníze půjčil? Jak se mohl asi cítit, když zjistil, že mu Robert peníze nevrátí?
Např. Bylo mu líto nemocného člověka. Měl zkušenost, že mu někdo někdy podobným způsobem pomohl a chtěl to tak vrátit.
- Kdo je horší – Karel nebo Robert?

První dva příběhy chtějí ukázat, co všechno musíme zvažovat, když se rozhodujeme pro nějaký čin. Poslední příběh ukazuje, jak je těžké postihnout velikost něčí viny a jak najít správnou cestu.

Předchozí příběhy jsou příklady situací, kdy je těžké se rychle a vhodně rozhodnout, nebo se přiklonit na určitou stranu. Většinou mívají obě řešení své výhody a nevýhody a někdy to vypadá, že obě rozhodnutí jsou stejně dobrá nebo stejně špatná. Když člověk stojí před rozhodnutím, kdy neví, co má dělat, může se na to připravit.

Děti se mohou samy zamýšlet nad tím, co by jim pomohlo se vhodně rozhodnout. Rozhovor uzavřeme výkladem, během kterého si děti mohou dopisovat do sešitu následující informace:

- Promysli důsledky svého jednání.
- Vezmi v úvahu platné a osvědčené zákazy a příkazy.
- Prohovoř svou situaci s někým, komu důvěřuješ. Dospělí lidé, učitelé, rodiče, přátelé mohou mít životní zkušenost, kterou ty ještě nemáš, nebo mohou mít informace, které bys jinak nezískal. Často se řešení ukáže jen tím, že se věci před někým nahlas pojmenují, a tím se ukáže, jaké jsou.
- Získej více informací. Čím více víš, tím jistěji se můžeš rozhodnout. Někdy ti může pomoci linka důvěry, poradna, důvěryhodný zdroj na internetu nebo odborná kniha.
- Správné rozhodnutí musí dozrát. Zvaž své pocity, které máš teď, a také to, co je pro tebe dlouhodobě cenné. Naslouchej sám sobě, jestli ti rozhodnutí, o kterém uvažuješ, přinese pokoj.

* Co ovlivňuje rozhodování?

Cíl: Děti dostanou prostor přemýšlet o hodnotách, kterými se řídí rozhodování člověka, a učí se přemýšlet o důsledcích svého jednání.

Pomůcky: pracovní listy, fotografie

Důsledky

Rozdáme dětem fotografie, na kterých jsou zachyceny důsledky minulého lidského rozhodnutí. Je na nich demolice kostela, odjíždějící člověk, mrtvý člověk na veřejném WC a vozík na pláži. Děti se rozdělí do skupin podle počtu fotografií a mají za úkol navrhnout rozhodnutí, které následkům zachyceným na jejich fotografiích mohlo předcházet. Mohou napsat podrobný příběh nebo jen opsat možnosti, jaké mohly těmto důsledkům předcházet.

Práce si přečteme a na závěr zdůrazníme:

Každé rozhodnutí k dobrému i ke špatnému jednání má své následky. Následky ponese lidé, kterých se moje jednání dotkne, následky ponese okolní svět a následky si ponese i já sám, např. Způsobil jsem dopravní nehodu, zničil jsem cizí majetek, svůj majetek a ublížil jsem druhému i sobě.

Žádný člověk není ostrov, je zodpovědný za své jednání a za následky svého jednání. Naše zodpovědnost za činy plyne z toho, že důsledky našeho jednání nemohou druhí lidé ovlivnit. Mohou nám je odpustit nebo se za ně mstít, ale nemohou je změnit.

Každodenní hodnoty

Děti mohou na papír nebo do sešitu napsat pět věcí, které pravidelně dělají, např. Čistím si zuby. Chodím do školy. Dívám se na televizi. Učím se slovíčka. Apod.

Pak se zamyslí, o jakou hodnotu jim jde, když takto jednají, např. Chci mít bílé zuby. Bojím se zubaře. Plním příkazy rodičů. Chci umět to, co všichni. Odpočívám. Jsem zvědavý(á), co prožijí určité filmové postavy. Apod.
Za každým jednáním se skrývá určitý motiv, důvod, úsilí o dosažení konkrétní hodnoty. Když člověku o něco hodně jde, je odhodlaný také pro to hodně udělat. Naše jednání se pak řídí tím, jakým hodnotám dáváme přednost.

* Bůh a svědomí

Cíl: Děti se mají dovědět, v jakých souvislostech vnímají svědomí křesťané, a spojit si jej s představou o Bohu, který je milosrdný, spravedlivý a věrný, ne hlídající a trestající.

Pomůcky: Bible, sešit

Žalm 36

Svědomí je obvykle spojováno s uznáním viny. Jako křesťané chápeme svědomí jako zvláštní projev Boží přítomnosti v nitru každého člověka. Bůh každého člověka „darem svědomí“ oslovuje a uschopňuje ke správné odpovědi a zodpovědnosti. Člověk je volán k tomu, aby v sobě uskutečnil podobu Božího obrazu, k níž byl zrozen. Bůh není hlídač a tyran a svědomí není jeho všudypřítomný kárající hlas, ale Bůh je pro nás ten, komu říkáme:

Tvoje milosrdenství, Hospodine, sahá až k nebi, tvoje věrnost se dotýká mraků. Tvoje spravedlnost je jak mocné horstvo, propastná tůň nezměrná jsou tvoje soudy; zachraňuješ lidi i dobytek, Hospodine. Jak vzácný skvost je tvé milosrdenství, Bože! Lidé se utíkají do stínu tvých křídel. Osvěžují se tím nejučtější z tvého domu, z potoka svých rozkoší jim napít dáváš. U tebe je pramen žití, když ty jsi nám světlem, spatřujeme světlo. Ž 36,6–10

- Text žalmu přečteme ještě jednou a děti si do něj mohou zaznamenávat Boží vlastnosti a podtrhnout si slova milosrdenství, věrnost, spravedlnost, soudy, zachraňuješ, lidé se utíkají do stínu tvých křídel, pramen žití, světlo.
- Hledáme, k čemu je přirovnávána velikost Boží velikosti, věrnosti, spravedlnosti a milosrdenství.
- Můžeme dát slovům barvy a text si vybarvit podle významu jednotlivých slov nebo obrazů.
- Přemýšlíme, co může znamenat věta: Když ty jsi nám světlem, spatřujeme světlo.

3. Závěr

Bože, ty nás znáš

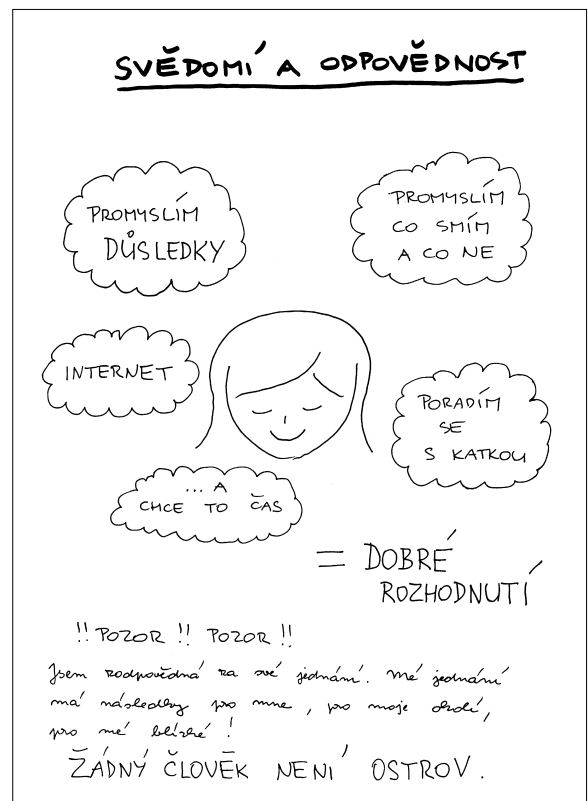
Shromáždíme se v kruhu a to, s čím jsme pracovali, např. arch papíru, pracovní listy, fotografie apod. položíme kolem svíce ve středu. Setkání můžeme zakončit modlitbou: „**Bože, ty nás znáš a víš, jak jednáme. Vidíš také, jaké důsledky má někdy naše jednání. Děkujeme ti, že nám odpouštíš a že stojíš při nás.**“

4. Zápis

Nadpis: Svědomí a odpovědnost

Pět rad, jak se připravit na vhodné rozhodnutí.

Zápis: **Žádný člověk není ostrov. Jsem zodpovědný(á) za své jednání, které má následky pro mne samého(samou), pro moje okolí i pro mé blízké.**

10. Slyšet srdcem

Téma setkání:

Svědění chápáné jako zvláštní projev Boží přítomnosti v nitru člověka dostává pro děti v tomto setkání konkrétní pojmenování. Největší hloubka vlastního nitra, kde je sídlo vnitřních postojů, kde se rozhodujeme a kde k člověku promlouvá Bůh, dostává jméno srdce. Děti dostávají možnost reflektovat svou osobní situaci, aby si uvědomily hodnotu sebe sama – Boží obraz, který v sobě nosí, a učily se vnímat svědomí jako schopnost člověka být nasměrován k dobru, a tím i k Tvůrci, který je Dobro samo.

Vzdělávací oblasti a průřezová témata:

Člověk a společnost: výchova k občanství – vnitřní svět člověka; OSV – vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spravedlivost, dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.

Cíle setkání:

Děti mají rozlišit okolnosti, za kterých mravní rozhodnutí není jen výsledkem zvažování vnějších názorů a norem, ale především výsledkem jejich vnitřního postoje.

Děti mají disponovat základním vhledem na skutečnost, že v největší hloubce vlastního nitra zvažují křesťanská rozhodnutí společně s Bohem.

METODICKÝ POSTUP

1. Úvodní aktivity

* Není srdce jako srdce

Cíl: Děti si mají uvědomit, že slovo srdce označuje nejen určitý orgán lidského těla, ale má také obrazné významy, které se v průběhu dějin měnily a vyvíjely a jsou důležité pro křesťanské pochopení srdce jako obrazného označení nitra člověka, kde se může setkat a hovořit s Bohem.

Vědci a básníci

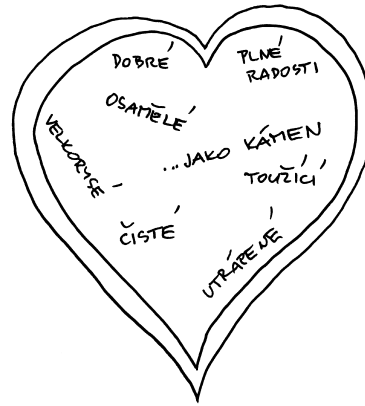
Rozdělíme se na dvě skupiny. Chlapci budou tvořit skupinu vědců-lékařů a děvčata skupinu básníků. Oběma skupinám zadáme úkol: Napište, co vás jako vědce a jako básníky napadne, když se řekne „srdce“. Skupiny si své asociace na téma srdce vzájemně přečtou a můžeme je doplnit. Během výkladu si mohou děti zajímavé informace zapisovat do sešitu.

Informace o srdci: *Srdce (lat. cor) je svalový orgán o velikosti pěsti dospělého člověka. Je to dutá svalová pumpa, která svými rytmickými stahy neustále přečerpává krev do celého těla a tím umožňuje její oběhání v cévách až do poslední buňky v konečcích prstů na rukou a nohou. Tluče celý náš život a tlouklo ještě, než jsme se narodili. Tehdy jsme slyšeli ještě jedno srdce, pod kterým jsme byli chováni a nošeni. Asi 28 000 000 krát jsme v té době uslyšeli hlasitý úder matčina srdce. Rytmus tlukoucího srdce je rytmus, který máme vrytý hluboko do své paměti. U dospělého člověka je srdce asi 12 cm dlouhé a 8–9 cm široké. Hmotnost srdce se pohybuje kolem 280–340 g. Průměrné srdce udělá okolo 100 000 úderů každý den. U člověka v klidu je srdeční frekvence 70–80 stahů za minutu. Při fyzické zátěži a stresu či při některých nemocech tato frekvence dosahuje i 100 tepů za minutu. Jedním stahem srdce v klidu přečerpá 60–80 ml krve, tedy 12 000 litrů krve za den. Je to podobná síla, jako bychom zvedli 1 kg závaží 20 km vysoko. V klidových podmínkách srdce za 1 minutu přečerpá přibližně 5 litrů krve. Při zátěži dosahuje množství přečerpané krve 20 i více litrů za 1 minutu. Krev při průchodu srdcem protéká dutinami, které jsou navzájem odděleny chlopněmi zabraňujícími zpětnému toku krve. Náraz krve na uzavřené chlopně při systole slyšíme jako srdeční ozvy. Srdce je do jisté míry autonomní orgán, podněty ke kontrakci vznikají přímo ve vlastní svalovině.*

Úsloví a metafory o srdci: *Mít srdce na dlani. Mít otevřené srdce. Nosit někoho ve svém srdci. Správně vidíme jen srdcem. Dělat něco celým svým srdcem. Dát někomu své srdce. Bolestí mu puká mu srdce. Má velké, dobré, laskavé, mírné, trpělivé a čisté srdce. Má ale také bezohledné, lakomé, vypočítavé nebo studené srdce tvrdé jako kámen. Má srdce v kalhotách. Srdce mi tluče radostí nebo strachem. Z celého srdce tě zdravím. Řekl mu to od srdce. Zpíval celým srdcem. Žalostí mu puká srdce. Má srdce plné lásky nebo zlých myšlenek. Ten snad ani nemá srdce.*

Co znamená, když se řekne

Místo předcházející aktivity můžeme dětem říkat různá úsloví a metafory o srdci a hledat společně jejich význam. Děti si mohou do sešitu nakreslit obrys srdce a dovnitř napsat co nejvíce přídavných jmen, jaké může srdce být. Slova si pak čteme a přemýšlíme, jaké jednání nebo typ člověka označují.

Srdce je obdivuhodný orgán našeho těla, ale srdce je také obrazné označení místa, které je středem naší bytosti, středem vnitřního života člověka, jeho sklonů, myšlenek, odvahy a vůle. Různé národy si od nepaměti uvědomovaly důležitost tohoto centrálního orgánu a připisovaly mu různé významy. Starověcí Egypťané byli přesvědčeni, že ze srdce vychází láska, chtění a veškerá duchovní síla a mumifikovaným zemřelým vkládali jejich srdce zpět do těla a označovali je skarabeem. V antice bylo srdce sídlem myšlení, chtění a citění, v islámu je dodnes srdce středem veškerého duchovního dění.

Srdce je pro náš život velmi důležité. Když tluče, žijeme, až dotluče, přestaneme žít. Je to melodie našeho života.

Slova od srdce

Každý může říct druhým ve skupině něco ze života a „od srdce“. Může to být přání, ale výpovědi se mohou týkat čehokoli, co děti právě prožívají a co jim „leží na srdci“. Rozhovor můžeme ukončit modlitbou – poděkováním za život nebo prosbou o otevřené a naslouchající srdce, příp. za srdce, které vyjadřuje aktuálně potřebnou vlastnost.

2. Vlastní téma

* Rozhodovat se ve svém srdci před Bohem a s Bohem

Cíl: Děti si mají uvědomit a popsat proces vlastního rozhodování včetně vnějších názorů a vnitřních postojů a uslyšet ujištění, že vhodná rozhodnutí jsou v souladu se svědomím, tedy se dějí v našem nitru v rozhovoru s Bohem.

Pomůcky: pracovní list

Vnější názory a vnitřní postoj

Vzpomeneme si na okamžik, kdy jsme se pro něco rozhodovali. Abychom děti motivovali, můžeme uvést příklad z vlastního života. Každý si pak představí svou konkrétní chvíli. Rozdáme dětem pracovní listy a vysvětlíme jim obraz:

Vnější prostor kolem obrazu je obraz světa, který nás obklopuje, vnější kruh je hranicí mezi vnějším a naším vnitřním světem. Kruh uvnitř obrazu vymezuje druhou hranici. Před ní je to, co o sobě řekneme a co o nás vědí druzí lidé, za vnitřním kruhem je pak prostor „středu našeho nitra“, místo, kde jsme jen my sami.

Zadáme dětem následující úkol: Do vnějšího prostoru kolem obrazu napište, co vám v tu chvíli radili a říkali rodiče, sourozenci, kamarádi. Do vnitřního kruhu napište, co jste v tu chvíli sami opravdu chtěli.

Např. Chtěl(a) bych se učit hrát na kytaru. Rodiče říkají: Škoda peněz, nevydržíš to, musíš se učit. Kamarádi říkají: To by bylo prima, já ti půjčím svoji kytaru. Učitelka říká: Raději se uč, co máš. Já: Opravdu bych to chtěl. Chtěl(a) bych na Vánoce značkovou bundu. Maminka říká: Koupím, ale je zbytečně drahá. Kamarádi říkají: Budeš super. Učitelka říká: To není důležité. Já: Říkám, že nechci, ale vlastně strašně chci.

Jedna věc jsou vnější názory, které nás obklopují a ovlivňují, druhá věc je, co opravdu chceme, jaká hodnota je v našem chtění skrytá a jak je ta hodnota pro nás důležitá. Mnohdy to bývá tak, že velikost této hodnoty nám v tu chvíli připadá nepopíratelná a definitivní, ale velmi často se časem ve srovnání s dalšími hodnotami změní.

Např. Před cvičením na kytaru dáme časem přednost setkání s kamarády nebo se za týden za výkladem objeví jiný kus oblečení.

Je dobré zvážit všechny vnější názory i vnitřní zkušenosti a rozhodovat se podle nich, ale nezávisle na nich. Je dobré vědět, co a proč dělám, jaké to může mít důsledky, ale také jaké požadavky a povinnosti z toho vyplývají. Rozhodnout se musí každý sám, ale rozhodovat se nemusí sám. Může se rozhodovat podle svého svědomí, společně s Bohem ve svém srdci.

Střed pracovního listu mohou děti vybarvit tak, aby odpovídal jejich představě o prostoru, kde se mohou setkat s Bohem.

* Srdce jako obraz nitra člověka

Cíl: Děti mají jednoduchým obrazem nebo výtvarnou technikou dostat možnost promyslet si, jak vypadá obraz jejich nitra, obraz jejich srdce, místa, kde se mohou setkat s Bohem.

Pomůcky: mandaly z pracovních listů, pastelky, sešity, příp. výkresy, drobný dekorační materiál nebo provázky různých barev

Srdce, které bije v našem těle, je obrazem středu naší bytosti. Jako křesťané věříme, že ani v nejhlubší hloubce svého nitra, ve svém srdci nejsme sami. „Srdce“ je obraz místa v našem nitru, které nám Bůh dal a kde se s námi také setkává.

Následující aktivity popisují možnosti, jak děti mohou vytvořit obraz svého srdce tak, aby bylo zároveň věku odpovídající jednoduchou meditací – cestou do vlastního nitra.

Ponořit se do sebe

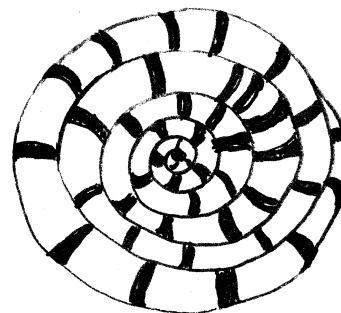
Každé dítě nakreslí na výkres nebo na prázdnou stránku sešitu co největší obrys srdce, kruh nebo elipsu. Budou znázorňovat obraz jejich srdce, jejich nitra. Pak si mohou v duchu pokládat otázku: Co mám ve svém srdci? Co mám ještě hlouběji ve svém srdci? Atd. Přitom mohou do tohoto tvaru vkreslovat stále menší a menší tvary a vybírat jim barvy podle toho, co znamenají.

Např. Co mám ve svém srdci? Zvědavost. A pod ní? Radost z nového. A pod ní? Setkání s kamarády a jejich slova. A pod nimi? Tajemství.

Pohled do sebe

Vybídne děti, aby znázornily obraz svého nitra, a dáme jim k tomu drobný výkladový materiál nebo provázky různých barev. Obraz vnitřního duchovního světa nemusí mít zrovna podobu srdce, ale může to být také spirála, labyrint, soustředné kruhy, dům apod. Výtvoři děti nebudeme hodnotit, ani nesrovnávat, ani nevyžadujeme, pokud děti z vážného důvodu tvořit nechtějí.

Mandala

Mandala je staroindické slovo a znamená kruh. Je to typ obrazu skládajícího se z čar, ornamentů nebo figur shromážděných kolem středu. V přírodě tvoří mandalu např. letokruhy stromů, rozkrojené plody rajčete, květ kopretiny nebo slunečnice. Ve východní tradici je mandala prastarým znamením jednoty začátku a konce, v západní tradici najdeme mandaly v rozetách a v oknech gotických chrámů, v labyrintu na zemi v katedrále v Chartřés. Přichystané mandaly mohou děti vybarvovat, ale mohou je také samy vytvářet, sypat z barevných písku, skládat z dekoračního materiálu, kreslit apod.

Rozdáme dětem pracovní list s obrazy mandal, které zobrazují vnitřní svět člověka. Děti si mohou vybrat tu, která je jim nejbližší, mohou zdůvodnit svou volbu. Některé mandaly se podobají pulsující spirále, labyrintu, oku člověka, nebo hradu s mnoha pokoji. Všechny mají společného to, že různým způsobem směřují k bodu uprostřed.

* Srdce v Bibli

Cíl: Děti se mají seznámit s biblickými obrazy srdce a uvědomit si, že obraz o „srdci člověka, které má místo v Božím srdci“, je obrazem o tajemství jejich sounáležitosti, které se naplnilo v Kristu.

Pomůcky: pracovní listy, výkresy, tužky příp. pastelky, barevné písky, arch papíru, příp. lepidlo

Boží srdce je v nás a naše srdce je v Božím srdci

V Bibli najdeme slovo srdce více než 370 krát. Rozdáme dětem pracovní listy, na kterých jsou některé z těchto biblických citátů. Přečteme si je a přemýšlíme, co znamenají a k jakému konkrétnímu jednání nebo konkrétní situaci se mohou vztahovat.

Radostným srdcem zkrásní tvář, kdežto trápení srdce ubíjí ducha. (Př 15,13)

Člověk se dívá na to, co má před očima. Hospodin však hledí na srdce. (1 Sam 16,7)

Dám vám nové srdce a do nitra vám vložím nového ducha. Odstráním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa. (Ez 36,26)

A naděje neklame, neboť Boží láska je vylita do našich srdcí skrze Ducha svatého, který nám byl dán. (Ř 5,5)

Svůj zákon jim dám do nitra, vepíši jim jej do srdce. Budu jim Bohem a oni budou mým lidem. (Jer 31,33b)

Poklekám na kolena před Otcem, (...) aby Kristus skrze víru přebýval ve vašich srdcích, a tak abyste zakořenění a zakotvení v lásce mohli spolu se všemi bratřími pochopit, co je to skutečná šířka a délka, výška i hloubka. (Ef 3,17)

Bible nemluví pouze o srdci člověka, do něhož Bůh vkládá schopnost milovat a vlévá svou lásku, zapisuje své zákony a touží v něm víru přebývat. Mluví také o Bohu, který do našich srdcí, do našeho nitra vtiskl svůj obraz a vložil svou lásku. Boží srdce je srdcem otcovským i mateřským zároveň, je místem, kde máme své místo a kde jsme vždy přijati. Je to místo hluboké, nekonečné, je možné se do něj ponořit, přijmout zde sílu a jistotu a nabrat odvalu k dalšímu životu.

Litane – obrazy o srdci ze slov

Bůh se v Ježíši Kristu stal člověkem a dostal tak podobu konkrétního člověka s konkrétními vlastnostmi a jednáním. Boží láska uskutečněná v Ježíši Kristu nachází symbolické vyjádření v podobě Srdce Ježíšova.

Můžeme si přečíst některé srozumitelné části z litaní k Božskému srdci, např.

Srdce Ježíšovo, dome Boží a bráno nebe. Srdce Ježíšovo, planoucí výhni lásky. Srdce Ježíšovo, v němž přebývá Boží spravedlnost a slitování. Srdce Ježíšovo, plné dobroty a lásky. Srdce Ježíšovo, králi a střede všech srdcí. Srdce Ježíšovo, pokladnice veškeré moudrosti a umění. Srdce Ježíšovo, odvěká touha všeho tvorstva. Srdce Ježíšovo, bohaté a štědré ke všem, kdo tě vzývají. Srdce Ježíšovo, potupami nasyčené. Srdce Ježíšovo, kopím probodené. Srdce Ježíšovo, prameni dokonalé útechy. Srdce Ježíšovo, živote náš a naše vzkříšení. Srdce Ježíšovo, radosti všech svatých.

Děti mohou přemýšlet o výročí a položit si otázku: Na jakou vlastnost Ježíšova srdce toto obrazné vyjádření ukazuje? Kdy Ježíš takto jednal? Jak mohou takto jednat lidé dnes?

Děti mohou na vybranou litanii vymyslet vlastní mandalu – do obrazu kruhu vkreslí soustředný obraz. Mohou kreslit od středu i směrem ke středu. V menší skupině si mohou děti vybrat jedno téma a vytvořit si jednu společnou mandalu – předkreslit si ji tužkou na arch papíru a pak ji nasypat z barevných písků nebo vybarvit. Když budou sypat písek na lepidlo a pak vše přelakují lakem nebo jen přestříkají lakem na vlasy, obraz zůstane zachovaný.

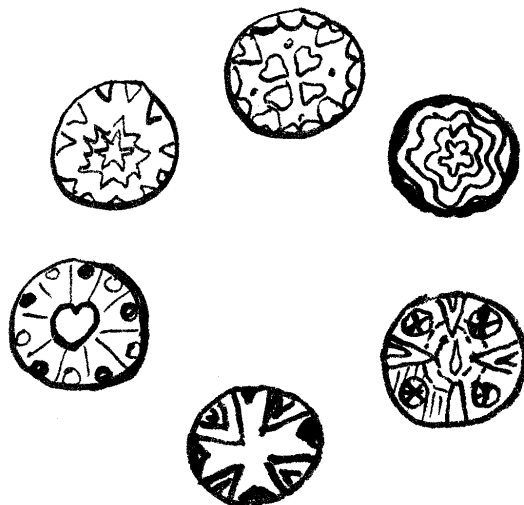
3. Závěr

Bůh pomáhá při rozhodování

Pokud jádro setkání tvořilo přemýšlení o procesu rozhodování, můžeme setkání zakončit modlitbou: „Bože, ty víš, kolik hlasů a kolik rad slyším, když se mám rozhodnout. Ty víš, co bych opravdu chtěl(a) a víš, jak je těžké se rozhodnout. Jsem rád(a), že jsi v mém rozhodování se mnou. Pomáhej mi, abych se rozhodl(a) tak, jak mám, se všemi důsledky, které z toho plynou pro mě, pro lidi kolem mě i pro mé okolí.“

Kde je Bůh, tam není tma

Pokud jsme znázorňovali obraz svého nitra dekoračním materiálem nebo mandalou, vyzveme děti, aby očima pozorovaly obraz a prstem pravé ruky obrazem procházely směrem do středu. Necháme je

tak dlouho soustředěné, jak jsou samy schopny, a zatímco putují prstem směrem ke středu, můžeme podle jejich soustředěnosti přečíst část žalmu 139,1nn o tom, jak Bůh přebývá v našem nitru:

Hospodine, zkoumáš mě a znáš mě. Víš o mně, ať sedím, nebo vstanu, zdálky je ti jasné, co chci dělat. Sleduješ mou stezku i místo, kde ležím, všechny moje cesty jsou ti známy. Ještě nemám slovo na jazyku, a ty, Hospodine, víš už všechno. Sevřel jsi mě zezadu i zředu, svou dlaň jsi položil na mě. Nad mé chápání jsou tyto divy, jsou nedostupné, nestačím na to. Kam odejdu před Tvým duchem, kam uprchnu před tvou tváří? Zamířím-li k nebi, jsi tam, a když si ustelu v podsvětí, také tam budeš. I kdybych vzlétl na křídlech jitřní záře, chtěl přebývat v nejzazším moři, tvoje ruka mě tam doprovodí, tvá pravice se mě chopí. Kdybych řekl: Snad mě přikryje tma, i noc kolem mne se stane světlem. Žádná tma pro tebe není temná: noc jako den svítí, temnota je jako světlo. Ž 139,1–12

Bůh je v nás a my v něm

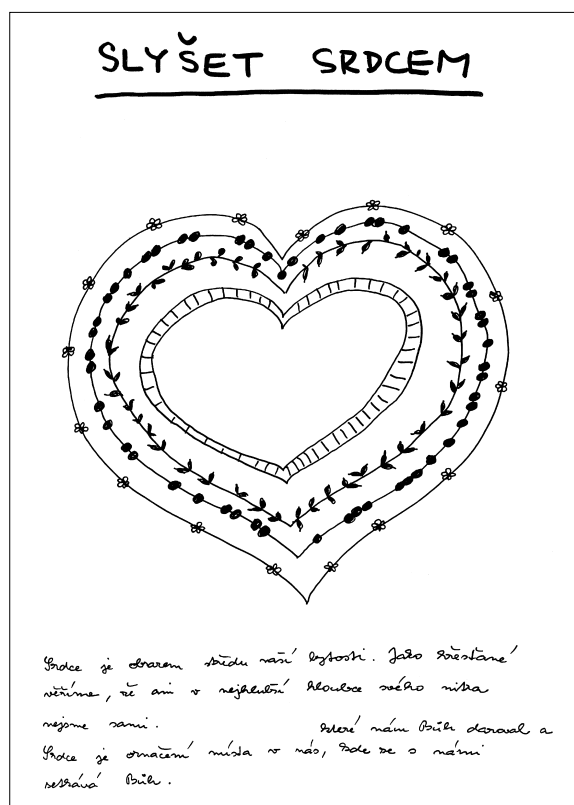
Děti mohou své výtvořiny položit na zem a kolem nich vytvoříme z provazu obraz Božího srdce. Pokud jsme pracovali s textem litaní, můžeme vyslovit jejich závěr: „**Ježíši tichý, srdce pokorného, přetvoř naše srdce podle Srdce svého.**“

4. Zápis

Nadpis: Slyšet srdcem

Co mám ve svém srdci? Tvar znázorňující „srdce“ a uvnitř něj stále menší obrysy.

Zápis: Srdce je obrazem středu naší bytosti. Jako křesťané věříme, že ani v nejhlubší hloubce svého nitra nejsme sami. „Srdce“ je označení místa v našem nitru, které nám Bůh dal a kde se s námi také setkává.

11. Můj vnitřní hlas

Téma setkání:

Celek věnující se úvahám o svědomí je zakončen systematickým seznámením dětí s vývojem svědomí podle Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga. Děti si opakovanou prací s příběhy s morálními dilematy uvědomují a srovnávají různé možnosti řešení, reflektují si své postoje a potvrzují svou zodpovědnost za výchovu vlastního svědomí. Teze, že svědomí je Boží hlas v člověku, pak nevzní jako autonomní hlas přicházející z jiného světa, který člověka jako vyšší autorita usměrňuje a kontroluje, ale je vyjádřením toho, že člověk přichází na svět s „vlohou svědomí“, kterou mají povinnost rozvíjet nejprve jeho rodiče, později on sám.

Vzdělávací oblasti a průřezová témata:

Člověk a společnost: výchova k občanství – vnitřní svět člověka; OSV – vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spravedlivost, dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.

Cíle setkání:

Děti mají disponovat základním náhledem na vývoj svědomí z pohledu vývoje člověka.
Děti mají umět zformulovat vědomí zodpovědnosti za vývoj vlastního svědomí.

METODICKÝ POSTUP

1. Úvodní činnosti

* Já, ty a hodnoty

Cíl: Děti si mají navzájem pojmenovat a ocenit konkrétní hodnoty a konkrétní hodnoty druhého.
Pomůcky: židle, příp. kartičky a pro každého tři kamínky

Místo po mé pravé straně je pro...

Děti se posadí na židle do kruhu. Jednu židli mezi ně přidáme. Ten, kdo má volnou židli po své pravé straně, určuje, kdo se na ni posadí. Řekne: „Místo po mé pravé straně je pro...“ Vyvolané dítě se na prázdnou židli posadí a na řadě je ten, kdo má místo po své pravé straně.

Určovat toho, kdo si sedne vedle nich, mohou děti:

- Jménem, např. „Místo po mé pravé straně je pro Markétu, Jakuba apod.“
- Popisem vzhledu, např. „Místo po mé pravé straně je pro toho, kdo má brýle, modré kalhoty, náušnice apod.“ Pokud je víc takových dětí, má přednost to, které je rychlejší.
- Popisem vlastnosti, např. „Místo po mé pravé straně je pro toho, kdo má trpělivost, odvahu, strach z matematiky apod.“ Při tomto způsobu určování se možná budou děti zdráhat, ale dostanou příležitost o sobě přemýšlet a svou vlastnost uznat, příp. uslyší ujištění od druhých, že to místo je pro ně.

Kolik bodů rozdělíš?

Na kartičky napíšeme různé obecně uznávané hodnoty lidského života: svoboda, zdraví, rodina, přátelství, důvěra, láska, pravdivost, vzdělání, peníze, majetek, mít práci apod. Kartičky položíme do středu kruhu, postavíme se kolem a každému dáme tři kamínky. Jeden po druhém děti položí kamínek k té hodnotě, kterou pokládají pro sebe za důležitou. Kartičky pak můžeme posunout k sobě podle toho, kolik kamínků k jim děti položily. Vznikne tak společná „pyramida hodnot“.

Můžeme k ní postavit svíci a připomenout si z minulých setkání slova žalmu 36,6–8.10:

*Tvoje milosrdenství, Hospodine, sahá až k nebi, tvoje věrnost se dotýká mraků.
Tvoje spravedlnost je jak mocné horstvo, propastná tůň nezměrná jsou tvoje soudy.
Jak vzácný skvost je tvé milosrdenství, Bože! Lidé se utíkají do stínu tvých křídel.
U tebe je pramen žití, když ty jsi nám světlem, spatřujeme světlo.*

2. Vlastní téma

* Vývoj morálního úsudku

Cíl: Děti se mají přemýšlením o příbězích s morálním dilematem a výkladem seznámit s vývojem morálního úsudku podle Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga a reflektovat si podle nich své rozhodování.

Pomůcky: pracovní listy

Rozdáme dětem pracovní listy, na kterých jsou další morální dilemata. Práce s nimi však tentokrát nesměruje k diskusi, ale jejich možnosti řešení jsou názorným ilustračním příkladem jednotlivých stadií vývoje morálního úsudku. Po přečtení textu necháme děti chvíli diskutovat, pak je výkladem seznámíme s teorií, kterou si zapisují do schématu na pracovním listě. Možnosti řešení příběhu o Honzíkovi ilustruje dvě fáze morálního vývoje podle švýcarského psychologa Jeana Piageta (1896–1980). Heinzovo dilema přiblíží dětem tři roviny morálního usuzování podle amerického psychologa Lawrence Kohlberga (1927–1987).

Nešikovný Honzík

Malý chlapec Honzík je ve svém pokoji. Zavolají jej k jídlu. Jde do jídelny. Za dveřmi však stojí servírovací stůl. Na stole je podnos a na něm je položeno patnáct šálků. Honzík nemůže vědět, že to všechno je za dveřmi. Vstoupí, dveře narazí do stolu s podnosem, a prásk – všech patnáct šálků je rozbitých.

Byl jednou jeden chlapec, který se jmenoval Honzík. Jednoho dne nebyla jeho maminka doma, on si chtěl vzít ze skříně marmeládu, na kterou mu maminka zakázala sahat, protože ji měla schovanou pro babičku. Vylezl na židli a natáhl ruku. Ale marmeláda byla příliš vysoko a on se k ní nemohl dostat. Když se o to přece jen pokusil, shodil hrneček. Ten spadl na zem a rozbil se.

Provinily se tyto děti stejně, nebo je jedno více zlobivé než druhé?

Možnosti posuzování Honzíkova jednání ukazují na dva základní typy morálky – heteronomní a autonomní.

Heteronomní morálka (asi do 8 let dítěte)

Více se provinil Honzík z prvního příběhu, protože svým jednáním způsobil větší škodu.

Dítě věří tomu, že trest následuje automaticky po porušení nějaké normy a je očekávaným následkem špatného jednání. Dítě, které v nepřítomnosti rodičů dělalo něco, co se nemá, je toho názoru, že pád z kolotoče o několik hodin později je trestem za předešlé špatné chování.

Autonomní morálka

Více se provinil Honzík z druhého příběhu, protože si chtěl vzít něco, co maminka schovala. Honzík z prvního příběhu nemůže být potrestán, protože o existenci hrnečků za dveřmi neměl ponětí.

Dítě začíná uznávat určité jednání za správné či nesprávné samo o sobě bez ohledu na autoritu dospělého. Postupně se tak stává v mravní oblasti nezávislejším a vůči autoritám kritičtější. Také je schopno přihlížet k motivům jednání a neočekávat, že je třeba za stejné jednání uložit stejný trest či stejnou odměnu. Dokáže brát zřetel na jednotlivé situace, vnější podmínky a pohnutky jednotlivých aktérů.

	Heteronomní morálka	Autonomní morálka
Motivace	tlak autority	porozumění situaci
Pravidla	přicházejí zvenčí od autority a mají být plněna	jsou otevřená diskusi a jsou výsledkem vzájemné dohody
Nesprávné jednání	je posuzováno podle vnějších znaků a následků chování	je posuzováno podle vztahu k původnímu záměru jednatelovy osoby
Trest	je rozhodnutím autority, je správný a je automatickým následkem přestupku	je určen s ohledem na přestupek a původní záměr jako prostředek k naplnění záměrů humanity

Heinzovo dilema

V jedné daleké zemi umírala žena, která onemocněla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Šlo o zvláštní formu radia, kterou jeden lékárník v tomtéž městě právě před nedávnem objevil. Výroba byla drahá, avšak lékárník požadoval desetkrát víc, než kolik jej stála výroba. Za radium zaplatil 200 dolarů a za malou dózu léků požadoval 2000. Heinz, manžel nemocné ženy, vyhledal všechny své známé, aby si vypůjčil peníze, a usiloval i o podporu úřadů. Shromáždil však jen 1000 dolarů, tedy polovinu požadované ceny. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá, a prosil jej, aby mu lék prodal levněji, popřípadě aby mu mohl zbytek zaplatit později. Lékárník však

řekl: „Ne, já jsem ten lék objevil a chci na něm vydělat peníze.“ Heinz tím vyčerpал všechny legální možnosti, je zcela zoufalý a uvažuje, zda by se neměl do lékárny vloupat a lék pro svou ženu ukrást.

Měl by jej Heinz ukrást?

V posuzování odpovědí nejde o to, zda je kladná nebo záporná, ale o důvody skrývající se za odpovědí. Tedy především odpovědi na otázku „proč“. Proč by měl Heinz lék ukrást, případně proč by lék ukrást neměl. Možnosti důvodů směřují k rozlišení šesti stádií vývoje morálního usuzování, které pak Kohlberg rozdělil do tří rovin.

I. Předkonvenční rovina

Popisuje jednání dětí asi do deseti let věku, kdy posuzují dobro a zlo podle důsledků svého chování, tedy podle pochval, příkazů a zákazů dospělých autorit.

1. Orientace na trest a poslušnost

„Heinz lék nemůže ukrást, protože by za to šel do vězení.“ Nebo opačná odpověď: „Heinz lék může ukrást, protože se přece nejdřív zeptal. Přece za to nemůže být potrestán.“

Strach z trestu je nejdůležitějším prvkem jednání. Jedinec se domnívá, že každá činnost, za kterou je potrestán, je špatná. Naopak vše, za co je pochválen, vyhodnocuje jako správné jednání. Neumí ještě posoudit dobré a špatné úmysly – jednání tedy hodnotí pouze na základě důsledků.

2. Orientace na vlastní prospěch nebo účelově na prospěch druhých

„Heinz si myslí, že vzít lék je v pořádku. Ale to stejně si určitě nemyslí lékárník. Pokud Heinz svou ženu miluje a chce, aby se uzdravila, měl by lék ukrást.“ Po tomto závěru ale většinou náleží dodatky reflektující vnímání situace z pohledu „a co z toho plyne pro mne samotného“. Např. „...třeba mají doma děti a Heinz potřebuje, aby se o ně někdo postaral.“

Jako správné je hodnoceno jednání, které sleduje Heinzovy osobní zájmy. Při rozhodování hraje nejdůležitější roli otázka: „Co z toho budu mít?“ Za kladné chování se automaticky očekává odměna, za špatné trest, kterému je třeba se vyhnout. Jedinec se už umí na situaci podívat i z pohledu jiného člověka, chápe, že chování druhých se nemusí shodovat s jeho vlastními potřebami a dává svým vlastním potřebám přednost. Pokud dá přednost potřebám jiných, skrývá se za tímto jednáním účelovost: Teď já pomůžu tobě, později ty mně. Ruka ruku myje.

II. Konvenční rovina

Popisuje jednání dětí a dospělých asi od 13–14 let, kdy se u člověka rozvine vnitřní etický kodex, který v sobě zahrnuje pochopení potřeb a pocitů druhých lidí. Jedinec začíná hodnotit morální jednání druhých, ale také své vlastní morální jednání a uvědomuje si, že občas musí dát přednost společnosti před svými vlastními potřebami. Ve třetím stadiu se jedinec rozhoduje především na základě vztahů se svým blízkým okolím, ve čtvrtém podle norem společnosti.

3. Orientace na souhlas vázaný k určité osobě

„Je správné lék ukrást, protože Heinz je správný muž, když chce zachránit svou ženu.“ „Je správné zachránit život někoho, koho milujeme!“ Velmi často se tu objevuje kritika na osobu lékárníka. „Lékárník je zlý, sobecký, myslí jenom na sebe a vůbec ne na ostatní. Kdyby Heinze při krádeži chytili, soudce by musel pohlédnout na všechny aspekty a poslat do vězení ne Heinze, ale lékárníka.“

Tyto odpovědi si zaslouží označení konvenční morálka, protože postoj v nich vyjádřený by byl s největší pravděpodobností postojem většinové společnosti. Jedinec dovede situace vnímat z pohledu třetí osoby, dovede brát zřetel na pocity druhých a uvažovat nad tím, zda svým jednáním někomu neublíží, ale klade velký důraz na dobré mezilidské vztahy, slušnost, základní lidskou zdvořilost a touhu působit v očích druhých jako čestný a dobrý člověk. Jeho jednání už neřídí autorita rodičů, ale skupina jemu blízkých lidí. Přijímá nejen její způsob vyjadřování, oblékání, ale i její způsoby uvažování nad tím, co je správné a co špatné.

4. Orientace na zákon a řád

„Není správné, aby Heinz lék ukradl. Já si uvědomuji, že jeho motivy jsou dobré, ale jak by svět vypadal, kdybychom začali porušovat zákon ve chvílích, kdy bychom cítili, že pro to máme dobrý důvod?“

Podobně jako v prvním případě jedinec odpovídá, že lék by neměl být ukraden. Ale důvody jeho rozhodnutí jsou jiné. Vidí za nimi ne strach z potrestání, ale strach z všeobecného chaosu, který by mohl nastat, kdyby lidé začali porušovat všeobecně platné zákony. Dodržování zákonů je důležité pro celkové fungování společnosti a pro podporu celkového pořádku na zemi. Zákon a řád společnosti jsou pro něj silnější – když jsou třeba nesmyslné a on se s nimi neztotožňuje – než touha porušit je kvůli vlastním potřebám nebo potřebám lidí jemu blízkých.

III. Postkonvenční rovina

Jedinec už se příliš neohlíží na autority (ať už představované nějakou blízkou a uznávanou osobou či platnými zákony), ale jedná především v souladu se sebou samým.

5. Orientace na všeobecně platné etické principy

„Jde zde především o právo Heinzovy ženy na život. A toto právo musí být chráněno.“ „Je manželovou povinností zachránit život své ženy! Fakt, že život jeho ženy je v ohrožení, překračuje všechna jiná měřítko, která můžete použít pro posuzování jeho jednání. Život je daleko důležitější než vlastnictví. Jestli Heinze chytí, soudce by měl dát větší váhu na morální hledisko, ale zároveň musí dodržet právo a potrestat ho, ale mírněji.“ Jedinec si je dobře vědom toho, že zákony byly stvořeny pro člověka a ne člověk pro zákony a že účelem zákonů je chránit práva jedince. Lidé, kteří dosáhli tohoto stádia morálního vývoje, si také uvědomují, že občas nastanou situace, kdy je třeba zaběhnuté zákony změnit, ale jedná se o situace velmi specifické a dotýkající se celé společnosti. Vědí, že nelze měnit zákony v situaci, kdy se to subjektivně hodí.

6. Univerzální etické principy

„Heinz musí lék odcizit, protože kdyby ho neodcizil a nechal svoji ženu zemřít, navždy by odsoudil sám sebe. Sice by nebyl obviněn a žil by v rámci zákonných norem, ale nikoliv v souladu se svým vlastním svědomím.“ Jedinec považuje za nejdůležitější hodnotu právo každého jedince na život, svobodu a spravedlivé zacházení. Je si vědom univerzálních principů, kterými se dosahuje celkové spravedlnosti. Tyto principy jsou abstraktní a etické povahy. Nejde o konkrétní morální pravidla jako třeba Desatero, ale o univerzální principy spravedlnosti, vzájemnosti a rovnosti lidských práv a respektování důstojnosti člověka jako jednotlivce. Pro Kohlberga takovými jedinci byli třeba Martin Luther King nebo Mahátma Gándhí. Jinak uvažoval o tomto stadiu jen v teoretické rovině, a věřil, že musí existovat ještě nějaké vyšší stádium morálního usuzování.

„Můj vnitřní hlas“

V učebnici na s. 40 také najdeme text, který jinou formou popisuje zjednodušeným způsobem vývoj svědomí člověka. Jednotlivé fáze můžeme zaznamenávat na časovou osu nebo k nim kreslit postupně rostoucí postavu.

„Mohu si důvěřovat“

Otázky po přečtení textu na straně 40: Jak malé dítě pozná, že je přijímáno?

Zápis: Malé dítě potřebuje prožít pocit bezpečí a přijetí. Aby byl člověk hodný ke druhým, musí prožít, že i druzí jsou hodní k němu.

„Slyším hlas rodičů“

Po přečtení textu na s. 40 si můžeme tuto situaci zahrát. Jedno dítě bude představovat sebe, druhé se postaví za něj a jeho chování bude napomínáním komentovat, např. „Co to máš na sobě?“ „Jak to držíš tu tašku!“ „Vidíš, já jsem to říkala, že to tak dopadne.“ „Podívej se přes cestu, nebo tě přejede auto!“ Nevadí, když scéna vyzní absurdně. Diskutujeme o tom, zda neprožíváme něco podobného.

Zápis: Pro malé dítě platí: „To musíš dělat, protože je to nařízené!“ Malé dítě poznává, co má dělat prostřednictvím svých rodičů. Tyto převzaté příkazy a zákazy pak slyší, i když rodiče nejsou v jeho blízkosti. V této době prostřednictvím takových lidí získáme orientaci, oporu a řád, ale svědomí se vyvíjí dál.

„Promyslím následky určitého jednání“

Závěr po přečtení textu na s. 40: Už se neřídím jen danými zákazy a příkazy, ale přemyslím a zvažuji následky, úsilí a správnost. Hledám řešení v logice situace. Které rozhodnutí je věcně správnější?

Zápis: Začínáme přemýšlet, proč mám tak jednat. Platí: „Je to věcně správné, proto tak budu jednat.“

„Rozlišuji mezi vnějším jednáním a vnitřním smýšlením“

Po přečtení textu na s. 40 diskutujeme o události s rozbitými talířky.

Zápis: Učíme se rozlišovat mezi činem a úmyslem. Ptám se: „S jakým úmyslem tak jednám?“ Normy, hodnoty a pravidla se učím vztahovat na sebe a konkrétní situaci. Úmysl stojí nad normami a pravidly.

*** Jednat v souladu se svědomím**

Cíl: Děti se mají seznámit s příklady konkrétního jednání z pohledu vývoje morálního úsudku, aby si mohly samy uvědomit své motivy k rozhodování a jednání.

Pomůcky: pracovní listy

Postoje k zákonům a normám v kresbách Ivana Steigera

Můžeme se rozdělit na čtyři skupiny. Každá dostane pracovní list s kresbami Ivana Steigera znázorňující postoj k zákonům a normám. Každá skupina si vybere jeden obrázek, v diskusi děti obrázek popíší a pak s názorem na něj seznámí ostatní.

Nejde o to určit jednoznačné řešení, ani se dobrat toho, které měl v úmyslu autor, ale přemýšlet o možnostech, jaký postoj se dá vůči zákonům a normám zaujmout.

Děti mohou dále uvažovat:

- Jaký postoj k zákonům a normám obrázek zachycuje?
- Znají nějakou konkrétní situaci, kdy někdo takto jednal?
- Který obrázek zachycuje pro ně přijatelný postoj a proč?

Školní parlament

Vytvoříme dětem prostor rozhodovat se autonomním způsobem. Představíme si, že nás zvolili do školního parlamentu a máme možnost prosadit deset hodnot, jejichž dodržování by usnadnilo soužití ve škole. Nejprve přemýšlíme, koho by se měla týkat, a skupiny, příp. konkrétní jména zapíšeme, např. děti z prvního stupně, děti ze druhého stupně, učitelé, vedení školy, vychovatelky v družině, kuchařky, školník, uklízečky apod. Podle velikosti skupiny mohou děti pracovat ve dvojicích nebo ve skupinách a své návrhy zapisovat do sešitů. Dáme dětem dostatek vhodných příkladů, aby dodržování hodnot, které si zvolí, mělo konkrétní podobu. Všechny závěry společné práce si nejprve přečteme a pak necháme děti, aby se na pěti z nich dohodly a přiřadily jim čísla podle důležitosti. Např. Hodnoty pro učitele: 1. spravedlnost; 2. velkorysost; 3. srozumitelnost apod.

Můžeme také nejprve vybrat jednu hodnotu a přemýšlet, jak by její dodržování konkrétně vypadalo u různých skupin nebo jedinců ve škole, např. ohleduplnost – žáci 1. stupně by neměli běhat po chodbách, učitelé by neměli psát písemky po hodinách tělocviku, všichni žáci i učitelé by se měli přezouvat apod.

Lidé, kteří poslechli své svědomí až do krajnosti

V učebnici na s. 42 si můžeme přečíst životopis Tomáše Mora, který se stal mučedníkem svědomí, a text „Znovu a znovu se odvolává na své svědomí“. To, že se Tomáš Morus řídil svým svědomím a ne normami tehdejší státní moci, jej dovedlo až na smrt. Podobně jednalo a také skončilo mnoho dalších svatých, např. Jan Nepomucký, Jan Sarkander, podobně jednal ale také Jan Hus, Milada Horáková nebo Jan Palach. Jednali z největšího stupně morálního úsudku – nemohli by žít dál a zůstat sami sebou, kdyby změnilí svůj názor a své jednání. Z příkladů vybereme jeden aktuální podle zájmu dětí nebo podle místa, kde žijí.

Svědomí není ani to, co je poslušností vůči hlasu rodičů a jiných autorit, ani slepým dodržováním předpisů a nařízení se strachem k trestu, ale naše schopnost dobře se rozhodovat s vědomím všech okolností, důsledků. Je to vloha – základní vybavenost všech lidí. Je to úsudek praktického rozumu o mravní hodnotě jednotlivých lidských úkonů, jenž má povahu autoritativního hlasu, a stává se tak mravní normou člověku nejbližší. Jako křesťané věříme, že nám ji „do srdce vložil“ Bůh a je to pro nás výzva k uskutečnění Boží vůle ve vlastním životě, která se děje utvářením vlastního života a rozvíjením různých schopností.

3. Závěr

Svědomí je jako

Děti mohou na závěr hodiny vyjádřit pomocí nedokončené věty a obrazů, co vnímají, že pro ně znamená svědomí, a v samostatné práci dokončit větu: Svědomí je jako... např. dar, pomoc při rozhodování, hlas, který

nabádá k dobrému, kompas, protože vždy ukáže správný směr, maják, ruka ukazující cestu, satelit, hvězda ve tmě apod. Jako inspiraci můžeme použít fotografie v učebnici na s. 43. Možné odpovědi na otázku, co je to svědomí, najdeme v učebnici na s. 38 ve žlutém rámečku. Děti si mohou text opsat do sešitu:

Mám vnitřní hlas, který mi říká, jak se mám zařídit.

Mám vnitřní oko, které mi dává vidět dobrou a správnou cestu.

Mám vnitřní ruku, která mě vede, když jsou mé kroky nejisté.

Mám vnitřní sílu, která mě posiluje, když mám strach před rozhodnutím.

Mám svědomí!

Metaforou vyjádřený obraz svědomí najdeme také v učebnici na s. 44, kde se píše:

Svědomí je nejskrytější střed a svatyně v člověku, kde je sám s Bohem, jehož hlas může slyšet ve svém nitru.

Věrností svému svědomí jsou křesťané s ostatními lidmi spojeni v hledání pravdy a pravdivého řešení všech těch mnohých morálních problémů, které vznikají jak v životě jednotlivce, tak ve společenském soužití.

4. Zápis

Nadpis: **Můj vnitřní hlas**

Zápis doplňující výklad – vývoj svědomí, hodnoty pro různé skupiny lidí, které navrhuje „školní parlament“, dokončená věta „Svědomí je jako...“

Zápis: **Svědomí je vloha, kterou nám do srdce „vložil“ Bůh a jsem zodpovědný(á) za její rozvíjení.**

